

V poslední kapitole rozebírají Vojtěch Kessler a Josef Šrámek postavení královéhradecké pevnosti jednak v dějinách města, ale rovněž i ve vzpomínkách jejích obyvatel. Na příkladech pamětníků žijících v pevnostním Hradci Králové v 19. a na počátku 20. století autoři dokazují převládající negativní vnímání pevnostního období v hradeckých dějinách. Fortifikační prstenec bastionů, který se rozprostíral kolem města, jej ovlivnil po stránce stavební, protože v podstatě došlo k jeho zakonzervování v podobě, jak jej zastihla stavba pevnosti. Ve městě probíhala minimální nová výstavba, což se projevilo i na počtu obyvatel. Nemůžeme se proto divit následnému nadšení z bourání hradeb v očekávání období rozkvětu města, které se nakonec stalo „salonem republiky“. Jako badatelsky přínosný vnímám výběr vzpomínek Ignáta Hermanna zachycující fragmenty každodenního života v pevnostním městě.

Kniha *Lidé a hradby* je bezesporu inspirativním souborem textů, který má v české pevnostní historiografii své místo. Publikace na konkrétních příkladech ukazuje řadu nových metodických přístupů, jak nahlížet na opevněná sídla a jejich obyvatele v průběhu času. Zároveň nabízí vhled do současného stavu pevnostního bádání a sdružuje domácí odborníky. Zaujme nejen historiky, ale také nadšence do problematiky opevněných měst a veřejnost. Je vázaná v pevných deskách a některé kapitoly jsou opatřeny funkčními obrazovými přílohami, které by však mohly být vyvedeny barevně.

Radek Petřík

David VENCLÍK, *Strážce historické paměti. Proměny vnímání Karlštejna v 19. a na počátku 20. století*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2021, 252 s., ISBN 978-80-7422-650-2

V centru pozornosti knihy Davida Venclíka, která byla vydána v ediční řadě *Knižnice Dějin a současnosti* v Nakladatelství Lidové noviny a jejímž základem je jeho dříve obhájená dizertační práce,¹ stojí hrad Karlštejn, avšak — jak autor sám podotýká — nikoliv jako uměleckohistorický objekt, nýbrž především jako symbol a „schrána paměti“ (s. 5). Hned na úvod je možné nastínit, že se mu tento záměr vydařil, díky čemuž vznikla velmi inspirativní práce, přinášející zároveň řadu nových zjištění. Slavný hrad založený Otcem vlasti Venclíka zajímá v souvislosti s jeho možnými reflexemi, a sice jako místo, které mělo mimo jiné silný státoprávní náboj a do jehož vnímání se v průběhu času promítly národnostní spory, k jejichž vyostření došlo zejména během 19. století. Jednou z ústředních otázek Venclíkovy práce je pak i to, nakolik se tyto spory odrazily v politických diskuzích o rekonstrukci Karlštejna a snahách o jeho zachování jako významné stavby odkazující na panovnický majestát Karla IV. Celou knihou prostupují rovněž ambice zachytit podoby a proměny karlštejnského mýtu a vnímání hradu v různých diskurzích. Navzdory svému názvu však kniha na tuto problematiku nepohlíží pouze v kontextu dějin 19. a počátku 20. století, jak by se mohlo na první pohled zdát, nýbrž i s přihlédnutím k reflexím Karlštejna ve starším období.

1 David VENCLÍK, „Kamenný strážce slavné minulosti.“ *Proměny vnímání hradu Karlštejna Čechy a Němci v Čechách v 19. a na počátku 20. století*, dizertační práce, Oddělení pro vědeckou činnost PedF UK, Praha 2015.

Po úvodních pasážích, zasvěčujících čtenáře do kontextu bádání a do tématu, se totiž David Venclík zabývá nejprve konotacemi, přiřčenými stavbě a jejímu tvůrci v době raného novověku. Upozorňuje přitom i na mýtus o původním uložení svatováclavské koruny na Karlštejně, který je patrný u některých autorů a jenž na stranách jejich děl zastínil skutečnou historickou funkci, která zpočátku spočívala v uchování korunovačních klenotů říšských, zatímco funkce úložiště českých korunovačních klenotů mu byla svěřena až později. Tato skutečnost však s některými reálnými momenty, k nimž patřilo i uložení korunního archivu a desk zemských v prostorách hradu, vede k podtržení vnímání Karlštejna jako místa se silnou státotvornou úlohou. Ta je více než patrná u některých humanistických autorů, jimiž se Venclík zabývá a jejichž díla analyzuje. Nejprve si všímá pozornosti, kterou Karlštejnu věnoval Václav Hájek z Libočan ve své *Kronice české*. Autor konstatuje, že Hájek líčí hrad jako významné místo zemské politiky. Nechybí ani zmínky o dílech Bohuslava Balbína, jenž viděl „zlatý věk“ českých dějin v době vlády Karla IV. a v Karlštejně pak místo, jehož úlohu stavěl nad úlohu ostatních hradů v království.

Zajímavé jsou i osvícenské reflexe Karlštejna a vlády Karla IV. Zde Venclík věnuje pozornost mimo jiné Františku Martinu Pelclovi. V jeho dílech je Lucemburk zachycen jako prototyp statečného rytíře, šikovného diplomata a spravedlivého a moudrého panovníka, důsledně se zajímajícího o rozvoj země Koruny české. V souvislosti s Karlštejnem se pak Pelcl zaměřil také na ideu založení hradu, přináší jeho popis včetně posvátných prostor a zmiňuje i existenci cenných předmětů, které měly být v prostorách hradu (a především v jeho zdech) chráněny. V tomto ohledu David Venclík vyzdvihuje fakt, že ve výčtu zařadil říšské klenoty před českou královskou korunu, zemské desky či další záležitosti mající důležitou funkci pro České království. V neposlední řadě pak Venclík ukazuje, že doba posledních desetiletí 18. století byla zároveň dobou čilého zájmu některých odborníků na dějiny umění a architekturu, respektive teoretiků umění, o Karlštejn. V tomto kontextu stojí za zmínku zejména Franz Lothar Ehemant, zkoumající malby a další umělecké památky na hradě, a Jan Quirin Jahn, jehož zájem o Karlštejn údajně podnítl právě Pelcl.

Těžiště knihy (v souladu s názvem) spočívá v 19. století. Venclíkův poutavý výklad je zde rozdělen do několika vhodně zvolených rovin, které se navzájem prolínají. Jednou z nich je snaha o představení dobově podmíněných reflexí Karlštejna z 19. století, další pak zachycení reálného vývoje památky, jenž byl významným způsobem ovlivněn právě symbolickým vnímáním stavby. Co se týče prvního bodu, je velká pozornost věnována i německým autorům. Zde David Venclík vzpomíná slavného filozofa Friedricha Schlegela, který Karlštejn navštívil na počátku 19. století a vydal o něm článek. Kromě částečně kritického pohledu na Karla IV., jehož vládu hodnotí s přihlédnutím k vývoji v celé Svaté říši římské, nikoliv toliko v Království českém, v něm nalezneme další popis uměleckých památek, jež vnímá jako produkt křesťanské spirituality a u nichž vyzdvihl mimo jiné vlivy německé školy a německých umělců. V této souvislosti stojí za zmínku, že se v německém prostředí nejedná o názor ojedinělý.

Zajímavé a dobově podmíněné vnímání Karlštejna se týká stavby jako hradu svatého grálu, které je spojeno s osobou Sulpize Boisserého, domnívajícího se na základě podobnosti mezi některými částmi Karlštejna a popisů grálové svatyně ve středověkých textech, že se Karel IV. při vzniku svého velkého projektu inspiroval germánskými hr-

dinskými eposy. Zatímco obraz hradu jako místa uložení svatováclavské koruny dominoval zejména v kruhu pročesky laděných vlastenců, nepřekvapí Venclíkovo zjištění, že romantické pojetí Karlštejna jako hradu svatého grálu se objevovalo převážně v německém prostředí, nicméně našlo si své příznivce i v řadách českých autorů.

Oslím můstkem k dalšímu rozebíranému tématu je Davidu Venclíkovi zájem císaře Františka I. o rytířství, který je možné naleznout i v pozadí výstavby zámku Franzensburg v dolnorakouském Laxenburgu, pojatého jako muzeum. Císař také vyslal jednoho z projektantů, Johanna Michaela Sebastiana Riedla, na cestu po zemích monarchie, aby posbíral nejrůznější starožitné předměty, které byly následně umístěny ve Franzensburgu. Autor knihy ukazuje, že úkolem této koncepce bylo propojit dějiny monarchie a její část s panovnickým rodem, čemuž měly sbírkové předměty z nejrůznějších koutů Františkovy říše napomoci. Ve Franzensburgu se rovněž objevily i předměty z Karlštejna. Byl to také František, kdo po návštěvě Karlštejna a posouzení jeho stavu a hodnoty rozhodl, že se zchátralý hrad bude rekonstruovat. K záchranným pracím pak přispěla i vlastenecky laděná šlechta, která se již dříve zasloužila o vznik Vlasteneckého muzea v Praze, jehož výbor se snažil obnovit některé z karlštejnských obrazů.

Dalším tématem, kterým se Venclík zabývá, jsou oslavy výročí založení Karlštejna v roce 1848, jež zastínil výbuch revoluce. Čtenář je následně seznámen s Karlštejnem jako turistickým cílem, k čemuž napomohl rozvoj železnice, i dějinami česko-německého nacionalismu druhé poloviny 19. století, který se promítl i do diskuzí o další, tentokrát již znatelně radikálnější rekonstrukci hradu. David Venclík přesvědčivě ukazuje, že tyto diskuze probíhaly mimořádně dlouho a byly ovlivněny dobovým děním. Vzhledem k tomu, že Karlštejn byl v určitých kruzích vnímán jako symbol státoprávního programu, nesla s sebou jeho případná rekonstrukce i význačný politický náboj. Úsilí českého zemského výboru i Ústřední komise pro výzkum a zachování stavebních památek ztroskotalo mimo jiné v první polovině šedesátých let 19. století, kdy žádosti na úpravy hradu zamítl státní ministr Anton von Schmerling, stoupenec centralismu a odpůrce státoprávních tendencí neněmeckých národů žijících na území monarchie. Tábor příznivců karlštejnské rekonstrukce však v úsilí nepolevil, a tak nakonec došlo k odsouhlasení budoucích prací i na centrálních místech monarchie.

Mimořádně zajímavě líčí autor knihy průběh celého projektu, který byl nakonec svěřen Friedrichu von Schmidovi a na jehož realizaci se podílel i jeho žák Josef Mocker. Hlavní úlohu zastával nejprve Schmidt, zatímco Mocker se zhostil role hlavního projektanta dohlížejícího na přestavbu až po jeho smrti v roce 1891, třebaže výslednou podobu Karlštejna ovlivňoval už předtím. Ve vztahu k rekonstrukci nelze opomenout tehdejší puristický přístup památkové péče, usilující o slohovou čistotu památek, případně o jejich slohovou „očistu“, v jejímž důsledku přišel hrad o řadu pokladů například z doby renesance, protože ta neodpovídala zvolené koncepci.

Po nastínění výsledku rekonstrukce Karlštejna a některých dílčích událostí spadajících do počátku 20. století a obrazu hradu v krásné literatuře shrnul David Venclík hlavní zjištění a teze své mimořádně zajímavé a objevné práce, především pak to, jak odlišně byl hrad reflektován v rámci různých diskurzů. Na jedné straně je třeba zmínit historické povědomí německé společnosti, chápající Karlštejn jako odkaz na kulturu Svaté říše římské a svědectví o umu německých stavitelů, řemeslníků a umělců,

na druhé straně pak představy české společnosti o hradu jakožto místu uchování české královské koruny, stejně tak její jakési „přivlastňování si“ karlstějnského architektonického a uměleckého díla. Třebaže Venclík zmiňuje, že autorem celé koncepce velké rekonstrukce Karlštejna byl Němec Schmidt, upozorňuje na paradox, že v našem povědomí — podle jeho názoru možná právě pod tíhou uvedeného — figuruje jako tvůrce novodobé podoby hradu Josef Mocker.

Kromě zajímavého tématu, které bylo před vydáním autorovy knihy, respektive jeho dizertační práce jen málo probádané, se může Venclíkova kniha pochlubit i širokou heuristickou základnou, díky níž je čtenář seznámen i s méně známými dobovými texty, interdisciplinárním přístupem (dotýkajícím se navzdory zmíněnému konstatování autora i dějin umění), čtivým jazykem a poutavým stylem vyprávění, který práci činí velmi přístupnou i laické veřejnosti. Kniha rovněž obsahuje řadu zajímavých vyobrazení Karlštejna. Výhrady jsou pouze marginálního charakteru. Lákavosti jednotlivých kapitol a podkapitol měly jistě napomoci i jejich názvy, nicméně snaha o originalitu někdy způsobí, že čtenář po přečtení titulů kapitol neví, o čem budou následující pasáže pojednávat — například v případě podkapitoly „O něžné pleti vlastenek (v době biedermeieru)“. Autor rovněž zařadil do hlavní linie textu řadu exkurzů, někdy velmi podrobných, aniž by měly s Karlštejnem či kontextem hlubší souvislost. Naopak exkurzy by se nabízeły v kapitole o velké rekonstrukci hradu. Ačkoliv se autor již v úvodu hlásí k tomu, že na Karlštejn nepohlíží z perspektivy dějin umění, bylo by přece jen možné nastínit zde alespoň stručně dobový kontext v podobě rekonstrukcí a restaurování dalších hradních památek. Třebaže Venclík informuje o odsouzení puristického přístupu v okruhu osob kolem Aloise Riegla a Maxe Dvořáka (s. 132), jejichž myšlenky měly vliv na zrod tzv. analytické metody památkové péče, bližší informace o dalších projektech, ať už starších, stejně starých či mladších, většinou chybí. V tomto ohledu se nabízí odkaz na jednoho z nejznámějších zástupců purismu Eugèna Emmanuela Viollet-le-Duca, který byl zároveň autorem proslulého projektu restaurování francouzského hradu Pierrefonds a kterého Venclík krátce zmiňuje v souvislosti s přetlumočením myšlenek Augusta Wilhelma Ambrose v jeho dobovém článku o Karlštejně (s. 110–111).² Stejně tak se ostatně nabízí i komparace přístupů u dalších hradních památek na území monarchie, tentokrát ve vlastnictví aristokratických rodů, jež byly v dané době restaurovány, rekonstruovány či radikálně dostavěny (například Šternberk a Liechtenstein Jana II. z Liechtensteina, Kreuzenstein Jana Nepomuka Wilczeka atd.). Pakliže je Karlštejn vnímán jako určitý „národní symbol“, nabízí se zároveň možnost hlubšího srovnání s projektem přestavby durynského Wartburgu, který autor sice několikrát zmiňuje, avšak konceptem jeho restaurování (který byl s ohledem na daleko dřívější začátek ve srovnání s Karlštejnem odlišný) se podrobněji — na rozdíl od dostavby dómu v Kolíně nad Rýnem — nezabývá.³

2 Myšlenkám Viollet-le-Duca a jejich vlivu na puristický přístup se věnuje například Martin BRESSANI, *Architecture and the Historical Imagination: Eugène-Emmanuel Viollet-le-Duc, 1814–1879 (Reinterpreting Nineteenth-Century Architecture)*, London 2016.

3 Ve vztahu k „politizaci“ stavebních úprav Wartburgu, který se měl stát symbolem německé kultury, viz například Grit JACOBS, *Für „die gebildete Welt überhaupt und das deutsche Vaterland im Besonderen“*. *Die Wiederherstellung der Wartburg unter Carl Alexander von*

Tyto připomínky však nesnižují přínos Venclíkovy nadmíru inovativní práce, potvrzující skutečnost, že inspirativní publikace, v jejichž centru stojí hrady, zámky a další památky, nemusejí být pouze produktem ryze uměnovědných přístupů. Kromě Venclíkovy invence a dalších kvalit, o nichž již byla řeč výše a které činí práci přitažlivou jak pro odbornou, tak i laickou veřejnost, se sluší vyzdvihnout i zdařilé vykreslení toho, jak se „velké dějiny“ promítly do dějin hradu (třebaže i ten lze v tomto ohledu označit za „velký“). Autorovi knihy se totiž na jejích stranách podařilo prostřednictvím reflexí Karlštejna zachytit velmi široký kontext vývoje společnosti v českých zemích zejména v 19. století a na příkladu tohoto hradu podat i obraz některých zásadních milníků našich dějin a toho, jak tyto události, respektive procesy ovlivnily oblast kultury.

Filip Binder

Christopher Alan BAYLY, *Zrod moderního světa 1780–1914. Globální spojitosti a srovnání*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2019, 587 s., ISBN 978-80-7325-469-8

Knih britského historika Christophera Alana Baylyho *Zrod moderního světa 1780–1914* je velkolepým dílem. Na období 19. století se zaměřuje řada historiků, a proto je historickou literaturou zpracováno poměrně bohatě. Málokdo však napsal tak obsáhlou monografii jako Bayly. Nechci tím však říci jen to, že publikace má mnoho stran (více než pět set), mám na mysli spíše hutnost textu. Množství informací na čtvereční palec jedné tiskové strany je až dechberoucí.

Úvod monografie se věnuje východiskům autorova bádání a hlavním problémům, které jsou se studiem tématu spojeny (definice modernosti, chápání globální historie v postmodernismu, volba nejvýznamnějších faktorů majících vliv na společenské změny). Jádrem knihy je děleno do čtyř částí, přičemž každá z nich obsahuje ještě tři až čtyři podkapitoly.

V první kapitole, nazvané „Konec starého režimu“, se autor zaměřuje na popis lidské společnosti na prahu změn, které prodělala od roku 1780. První podkapitola popisuje principy, jimiž se řídila tehdejší společnost, druhá představuje její vlastní transformace a třetí zkoumá vlny revolucí, proběhnuvší ve světě od počátku osmdesátých let 18. století, jejich dílčí specifické rysy a dopad na ostatní společenství ve světě.

Ve druhé části Bayly sleduje vývoj ve světě mezi lety 1815 a 1900, přičemž reflektuje formování nových národnostních konstrukcí, zrod nacionalismů a internacionalismu, vzestup Velké Británie, která byla po napoleonských válkách hegemonek na světových mořích, objevování principů nového pojetí výstavby měst a adaptace stávajících sídel.

Třetí kapitola monografie opouští ryze chronologické dělení a směřuje svoji pozornost k teoretickému zázemí budování moderního světa. Představeny jsou dobové problémy provázející definování státu, vymezení jeho pravomocí, principy, podle kterých je možné jej řídit; prostor je věnován i popisu vývoje liberalismu, racionalismu, socialismu či vědy. Stranou nezůstává ani role, vliv a transformace náboženství

Sachsen-Weimar-Eisenach, in: Helmut-Eberhard Paulus — Susanne Rott (edd.), *Burgen im Historismus. Die Veste Heldburg im Kontext des Historismus*, Regensburg 2013, s. 45–55.